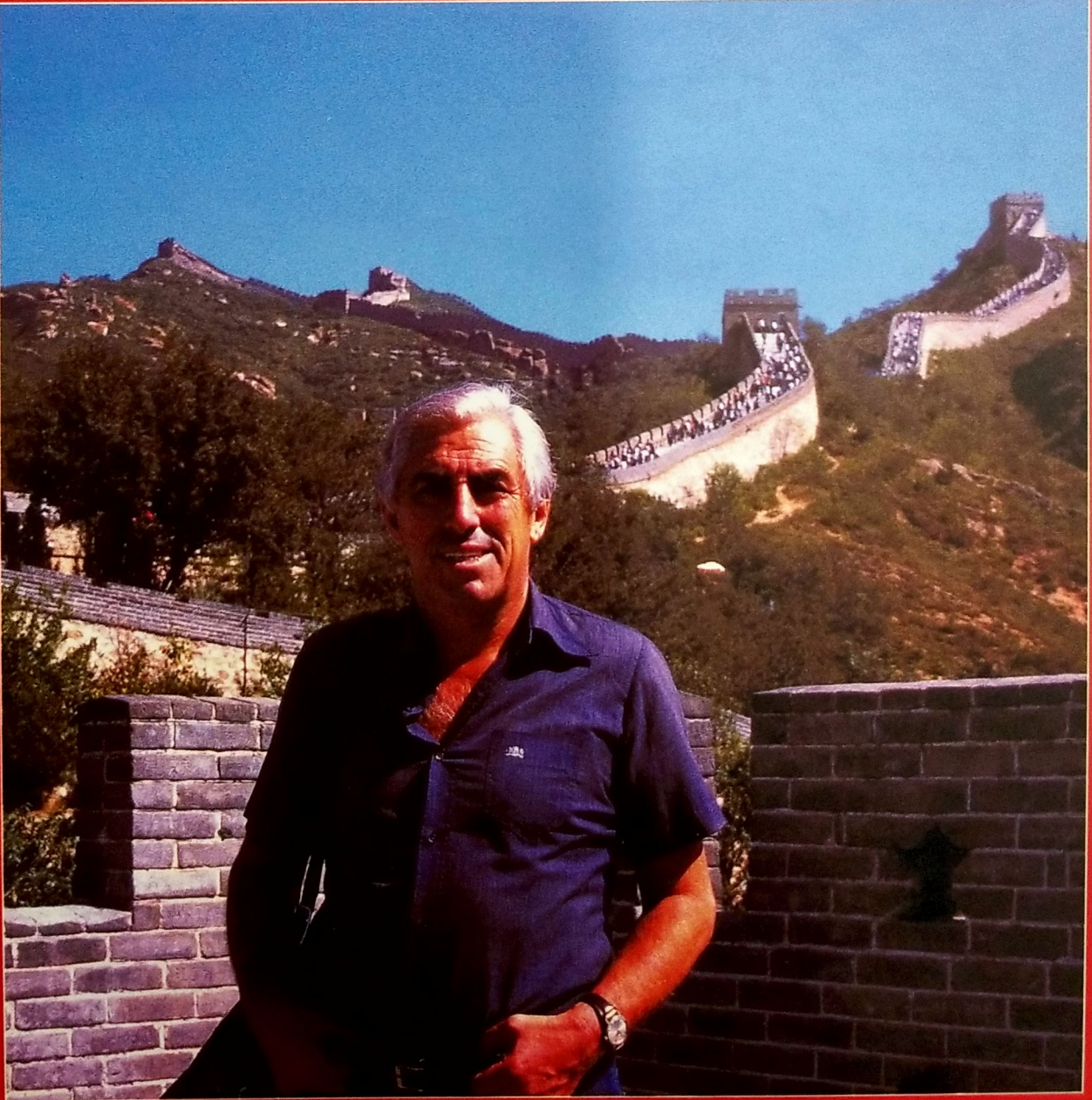

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA TÜRK SANATI VE KÜLTÜRÜ

PROF. NEJAT DİYARBEKİRLİ'YE
ARMAĞAN

YENİ TÜRKİYE YAYINLARI

*ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA
TÜRK SANATI VE KÜLTÜRÜ*

PROF. NEJAT DİYARBEKİRLİ'YE ARMAĞAN

Editörler

*Yaşar Çoruhlu
Nalân Türkmen
Nuri Seçgin
Anıl Yılmaz*

YENİ TÜRKİYE YAYINLARI

Yeni Türkiye Yayınları
Tarih Serisi: 8

**ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA
TÜRK SANATI VE KÜLTÜRÜ**

PROF. NEJAT DİYARBEKİRLİ'YE ARMAĞAN

Teknik Koordinatör
Elnur AĞAOĞLU

Kapak Tasarım
YENİ TÜRKİYE

Kapak Resimleri

Ön Kapak: Prof. Nejat Diyarbekirli Çin Seddi'nin önünde (1988)
Arka Kapak: Prof. Nejat Diyarbekirli Doğu Türkistan'da
Tanrı Dağları kesiminde Kazak Yurt'u önünde

İç Tasarım
Gökçen Teknik

Baskı ve Cilt
Semih Ofset

Baskı Yılı
Şubat 2006
ISBN 975-6782-90-0

**YENİ TÜRKİYE
MEDYA HİZMETLERİ**

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu Sok. 33/7 Çankaya-Ankara
Tel: (0312) 442 62 42 - Faks: (0312) 442 62 52
e-mail: ytder@tr.net
www.yeniturkiye.com

TÜRKİYE'DEKİ KAZAKLAR HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap KARA*

10.000 ile 15.000 arasında olduğu tahmin edilen Türkiye'deki Kazak Türkleri, Türkiye'ye ilk olarak 1952 yılının sonlarına doğru gelmeye başladılar. Çin'in Doğu Türkistan bölgesinden Türkiye'ye yapılan bu göç birkaç safhada gerçekleşti. Çin'in Kuomintang Hükümeti'nin Doğu Türkistan Genel Valisi Sheng Shi Tsai'a isyan eden Kazakların bir kısmı 1941 yılında Tibet üzerinden Hindistan'a iltica etti. Bunlara Elishan Elifoğlu ile Zayıf Teyci liderlik etti. Bu grup on yıldan fazla bir zaman Hindistan ve Pakistan'da yaşadı. İkinci göç kafilesi Çin'deki 1949 İhtilali'nden sonra gerçekleşti. Sultan Şerif Zuvkaoğlu, Hüseyin Teyci Tölevbayoğlu, Alibek Hakim Rahimbekoğlu, Delihan Canaltay Canımhanoglu gibi liderlerin öncülüğünde Hindistan'ın Keşmir şehrine ulaştı. Her iki göçün mensupları 13 Mart 1952 günkü Bakanlar Kurulu kararıyla, Türkiye'ye iskanlı göçmen olarak kabul edildiler. Sayıları yaklaşık iki bin kadar olan Kazaklar Eylül 1952'den itibaren Türkiye'ye gruplar halinde gelmeye başladılar. Son grup 1954 yılının ilkbaharında geldi. Bunlar Türkiye'nin Kayseri, Manisa, Niğde ve Konya vilayetlerinde çeşitli ilçe ve köylere yerleştirildi.

Kazakların Türkiye yerleşmesinden sonra bugüne değin geçen yarım asırlık dönemde, onlar hakkında birçok araştırmalar yapıldı. Kazakların kendi içinden çıkan yazarları da tarihleri ve örf-adetleri konusunda kitaplar neşrettiler. Kazakların Türkiye'ye yerleşmelerinden günümüze kadar yapılan bu araştırmaları dört aşamada ele alabiliriz:

1. Kazakların dünyaya tanıtılması (1952-1960)
2. Kazakların kendilerini Türk halkına ve kendi nesillerine tanıtmaları (1960-1980)

(*) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi - Tarih Bölümü.

3. Kazakların Türkiye'deki yaşantısını inceleme (1980-1993)

4. Türkiye'deki Kazakların kendilerini Kazakistan'a tanıtması (1993-)

1952-1960 yıllarını kapsayan I. dönem Kazakların Türkiye'ye yerleşmelerinin ilk yıllarına rast gelmektedir. Pakistan ve Hindistan'dan Türkiye'ye göç eden Kazaklar, bu yıllarda Türkiye ve diğer Avrupa ülkelerinde pek bilinmemekteydi. Hatta Kazak diye bir halkın varlığından habersiz olanlar çoğunlukta idi. Bilenlerin bir kısmı ise Kazakları, Kazaçi veya Cosaque da denilen Hristiyan Rus Kazakları ile karıştırmaktaydı.

İşte bu dönemde bazı araştırmacılar Türkiye'ye gelen Kazakların tarihi ve kültürü ile ilgilendiler. Bunlar çoğunlukla Kazakları daha önceden tanıyan ve bilen kimselerdi veya böyle kimselerin tavsiyesi üzerine bu konuda araştırma yaptılar. Bunlar "Kazaklar kimlerdir?", "niçin ve nasıl anavatanlarını terk ederek Türkiye'ye göç etmişlerdi?" gibi soruları cevaplamaya çalışarak, onları dünya kamuoyuna tanıtmayı amaçlıyorlardı.

Bu konuda ilk adımı Ankara Üniversitesi'nden Saadet Çağatay'ın attığını görüyoruz. Çağatay, 1952 senesi Ekim ayında Keşmir'den bir grup Kazak Türk'ünün Türkiye'ye göçmen olarak geldiğini duydu. Gelen Kazaklarla tanışmak üzere 1953 senesinin Şubat ayında Ankara'dan İstanbul'a geldi. Onları İstanbul'da Sirkeci'deki göçmen misafirhanesinde buldu. Orada Kazakların Hüseyin Teyci'nin önderliğinde Türkiye'ye gelen grubu ile karşılaştı.¹ Çağatay, Türkiye'de bu yıllarda Kazak Türklerinin tarihini ve kültürünü bilen insanların en önde gelenlerinden biriydi. Çünkü Çağatay ailesi ve yakın çevresi Kazakların özellikle XX. yüzyılın başındaki siyasi tarihi ve kültürünü çok yakından takip ediyordu. Saadet Çağatay'ın babası Ayaz İshaki ve eşi Tahir Çağatay, Kazak Türklerinin önde gelen siyaset ve fikir adamlarından olan Mustafa Çokay ile samimi ilişkiler kurmuşlardı. Hokand Muhtariyet Hükümeti'nin Başbakanı olan Çokay, 1921'den vefat ettiği 1941 yılına dek 20 yıl Türkiye ve Avrupa ülkelerinde Orta Asya'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığı için fikri sahada mücadele etmişti.²

1917 Bolşevik ihtilalinden sonra kurulan Rusya ve Sibirya Tatarları Milli Kültür Özerkliğinin Dış İşleri Bakanlığı görevini ifa eden Ayaz İshaki daha sonra Avrupa'ya geçmek zorunda kaldı. Avrupa'da Mustafa Çokay ile birlikte ülkesinin bağımsızlığı için çalışmalar yapan Ayaz İshaki, 1928-1939 senelerinde "Yana Milli Yol" adında bir dergi yayınladı. Bu sırada, ya-

(1) Saadet Çağatay, Kazakça Metinler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 110, Ankara 1961, s. 5.

(2) Mustafa Çokay hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulvahap Kara, Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi, İstanbul 2002.

ni 1929-1939 yıllarında Mustafa Çokay da “Yaş Türkistan” (Genç Türkistan) dergisini yayınladı. Ayaz İshaki 1954 yılında Ankara’da vefat etti.

Saadet Çağatay’ın eşi Prof. Dr. Tahir Çağatay ise, Mustafa Çokay’a çok yakın oldu. 1920’li yıllarda Özbekistan’dan gelerek Almanya’da tahsil görmeye başlayan Tahir Çağatay, burada Mustafa Çokay ile tanıştı ve yayıncılık faaliyetlerinde ona ve Ayaz İshaki’ye yardımcı oldu. Tahir Çağatay, Mustafa Çokay’ın 1941 yılında Berlin’de ölmesinden sonra, Türkiye’de onun eserlerini ve fikirlerini tanıtan birçok kitap ve makaleler neşretti.

Saadet Çağatay, babası Ayaz İshaki ve eşi Tahir Çağatay vesilesiyle yakından aşına olduğu Kazaklardan bir grubun Türkiye göç ettiğini duyunca kayıtsız kalamadı ve vakit geçirmeden onları İstanbul’da arayıp buldu.

Dil ve edebiyat sahasında araştırmalarıyla tanınan Saadet Çağatay Kazakların göç tarihinden ziyade onların sözlü edebiyatı üzerinde durdu ve bu konuda onlardan örnekler toplamaya özen gösterdi. Atasözleri, türkü, aytıs (atışma), car-car ve bilmece gibi Kazak sözlü edebiyatının geleneksel örneklerini topladı. Saadet Çağatay, eşi Tahir Çağatay’la birlikte Kazaklarla İstanbul’da yaptığı ilk görüşmeden sonra, Kayseri’nin Develi nahiyesine yerleşen Hüseyin Teyci ve arkadaşlarını 1954 yılında da ziyaret ederek, araştırmalarını devam ettirdi.

Saadet Çağatay, bu araştırmalarını “Kazakça Metinler” adıyla 1961 senesinde Ankara’da yayınladı.³ Kitabın önsözünde Çağatay, Hüseyin Teyci’den göç tarihi konusunda aldığı bilgilere yer vermektedir. Bu bilgiler, Türkiye Kazaklarının tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü 1964 senesinde vefat eden Hüseyin Teyci’nin kendisinden alınan birinci elden bilgiler, başka hiç bir eserde yoktur.

I. dönemde Türkiye Kazakları hakkında ikinci eser, İngiliz gazetecisi Lias Godfrey’e aittir. Onun Kazakların Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye göçünü konu edinen Göç adlı eseri Londra’da yayınlanmıştır.⁴ Lias eserini Türkiye’nin Kayseri Develi’deki Hüseyin Teyci, Manisa’nın Salihli ilçesindeki Alibek Hakim ve İstanbul’da Sultan Şerif ile yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgilere dayanarak hazırladı. The Times gazetesinin muhabiri Lias’i 1954 yılında Kazaklara İngiliz diplomatı Foks Holmes ve Mehmet Emin Buğra tanıştırdı.⁵ 1940’lı yıllarda İngiltere’nin Çin’in Doğu Türkistan Eyaleti’nin başkenti Urumçi’deki konsolosu olarak görev yapan Holmes, Kazakları iyi bilmekteydi.⁶

(3) Saadet Çağatay, a.g.e., s.193.

(4) Lias Godfrey, Exodus, Londra 1956.

(5) Lias Godfrey, Göç, İstanbul, 1977, s.17-28; Çağatay, a.g.e., s.4; Hasan Oraltay, Elim-aylap Ötken Ömir, İstanbul 1999, s.208.

(6) Aynı yer.

Lias eserinde Doğu Türkistan Kazakları hakkında genel bir malumat verdikten sonra, Doğu Türkistan Kazaklarının tarihi şahsiyetleri Böke Batur ve Osman Batur'un faaliyetlerini ele alır. Bu iki kahramanın Çinliler ile olan mücadelelerini etraflıca tasvir eder. Bundan sonra Lias Alibek Hakim'in önderliğinde yapılan Kazak göçünün hadiselerini geniş bir şekilde okuyucularına anlatır. Eser daha sonra Türkçe'ye de çevrilmiştir.⁷

1960-1980 yıllarını kapsayan II. Dönem, Kazakların onlarca yıl göç yollarında perişan olduktan sonra, Türkiye'de yerleşerek rahata kavuştukları dönem olmuştur. Türkiye'de Kazaklar artık yavaş yavaş ticaret yapmaya, küçük atölyeler açarak para kazanmaya başladılar ve çevrelerindeki insanlarla ilişkilerini arttırdılar. Çocuklar okullarda eğitim aldılar. Bu devrede Kazaklar Türk halkının kendileri hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadıklarını fark ettiler. Türkler ilk karşılaştıklarında, simaları kendilerine benzemeyen çekik gözlü, çıkık elmacık kemikli Kazaklardan hangi milletten olduklarını sormadan edemezlerdi. "Kazak" cevabı da çoğu zaman onlar için bir şey ifade etmezdi. Bu yüzden aynı simaya sahip Tatarları iyi bildiklerinden, Kazakları daha çok Tatar diye adlandırırlardı. Diğer bir ifadeyle, Türk halkı genellikle Kazak diye bir halkın varlığından habersiz görünüyordu. Bazıları ise Kazak Türklerini Rus Kazaklarıyla karıştırıyorlardı.

Bundan dolayı Kazaklar, karışıklığa meydan vermemek için, kendilerini çoğunlukla "Türkistanlıyız" diye tanıtmayı yeğliyorlardı. İşte böyle bir atmosferde, Kazakların kendi arasından çıkan bazı yazarlar, Türk halkına Kazak halkının tarih ve kültürünü anlatmak, nasıl ve niçin Türkiye'ye göç ettiklerini izah etmek için kitap yazma ihtiyacını hissettiler.

Ayrıca, Türkiye'de doğup büyüyen yeni genç nesillere de kendilerinin kim olduklarını ve nereden nasıl geldiklerini öğrenmeleri için de böyle kitaplar yazmak bir ihtiyaçtı. Çünkü zamanla gençlerin geçmişlerini öğrenecekleri tarih kitaplarına ihtiyaç duyacakları da muhakkaktı.

Diğer yandan, Doğu ile Batı bloğu arasındaki soğuk savaşın etkisiyle, Türkiye'deki Kazakların Sovyetler Birliği içinde yer alan Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Xinjiang Otonom Bölgesi ile ilişkiler kurması mümkün değildi. Bu da gençlerin zamanla Kazak Türkçesini, örf-adetlerini ve tarihlerini unutmalarını kolaylaştıracaktı. Böyle hazin bir duruma düşmemek için anavatandan Türkiye'ye yapılan göçün kahramanları hayatta iken, onların anlattıklarını kağıda dökerek tarih ve örf-adetler konusunda eserler vücuda getirmek ve bunu yeni nesillere miras olarak bırakmak elzemdi.

(7) Lias Godfrey, Göç, (Çev. Mehmet Çağrı), İstanbul, 1977 (3. Baskı).

Bu konuda ilk eser, göç liderlerinden Alibek Hakim'in oğlu Hasan Oraltay tarafından Hürriyet Yolunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri adıyla kaleme alınarak 1961 senesinde yayınlandı.⁸ Oraltay, Kazak tarihi ve kültürü konusunda genel bilgiler sunduktan sonra, babası Alibek Hakim ve arkadaşlarının göçü hakkında teferruatlı bilgiler vermektedir. Ayrıca eserde Osman Batur ile Doğu Türkistan geçici hükümetinde Maliye Bakanı olarak görev yapan Kazak Canımhan Hacı Tilevbayoglu'nun siyasi faaliyetleri ile ilgili değerli bilgiler de yer almaktadır. Kitabın ikinci baskısı Kazak Türkleri adıyla 1976'da yapılmıştır.

1977 yılında Türkiye'deki Kazak yazarlardan Hızırbek Gayretullah'ın Altaylarda Kanlı Günler adlı eseri yayınlandı.⁹ İsa Yusuf Alptekin'in başkanlığını yaptığı Doğu Türkistan Göçmenler Derneği yayınları arasında çıkan eser kolektif bir çalışmanın ürünüdür. 1960 senesinde Doğu Türkistanlı Kazak ve Uygur Türkleri tarafından İstanbul'un Zeytinburnu semtinde kurulan mezkûr dernek, Türkiye'deki Kazakların tarih ve kültürünü araştırmak için 1970'li yılların ortalarında bir komite kurdu. Bu komite Kazak göçüne öncülük etmiş tarihi şahsiyetler ile yaşlı kimselerin hatıralarını toplamaya gayret etti. Ev ev dolaşarak göç ile ilgili bilgi, belge ve resimler toplandı. Yazar ve gazeteci Hızırbek Gayretullah bu bilgi ve belgelerin ışığında eserini yayınladı.

Eserde Kazakların Türkiye'ye yapılan göçü konusunda, olayların içinde yaşamış kimselerin verdiği bilgilere dayanan çok değerli malumatlar mevcuttur. Bugün bu kimselerin birçoğu vefat etmiş bulunmaktadır. Eğer bu eser yazılmamış olsaydı, göç ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak artık mümkün olmayacaktı. Göç olaylarının dışında kitapta Kazak Türklerinin örf-adetleri ile ilgili birçok bilgi de yer almaktadır. Örneğin, eserde Kazak Türklerinin geleneksel içkisi kımızın yapımı ve onun kimyasal analizi konusunda etraflıca bilgi vardır. Eserin değerini arttıran bir diğer husus da, Türkiye Kazaklarının önde gelen şahsiyetlerinin bir çoğunun fotoğraflarının yer almasıdır.

Araştırmaların Kazakları Türk halkına tanıtmayı amaçlayan II. döneminde, Halife Altay'ın çalışmaları büyük bir öneme haizdir. Halife Altay, Kazak Türkleri konusunda ikisi Türkiye Türkçesinde ve biri Kazak Türkçesinde olmak üzere üç eser yayınladı. Bunlardan ilki 1977 senesinde Kazak Türklerine ait Şecere adıyla yayınlandı.¹⁰ Küçük hacimli bu eserde Türkiye'de yaşayan Kazakların şecereleri yer aldı. Burada bazı ailelerin şecereleri 15-16 göbek ilerisine kadar götürülmektedir.

(8) Hasan Oraltay, Hürriyet Yolundaki Doğu Türkistan Kazak Türkleri, İstanbul 1961.

(9) Hızırbek Gayretullah, Altaylarda Kanlı Günler, İstanbul 1977.

(10) Halife Altay, Kazak Türklerine Ait Şecere, İstanbul 1977.

İkinci eserinde Halife Altay, göç esnasında şahit olduğu olayları Kazak Türkçesinde manzum olarak kaleme aldı. 1980 yılında *Estelikterim* (Hatıralarım) adıyla İstanbul'da yayınlanan kitap,¹¹ Türkiye'de latin harfleriyle Kazak Türkçesinde yayınlanan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Kazakların Türkiye'ye yaptığı göçü şiir diliyle anlatmaya çalışan Halife Altay, özellikle Pakistan ve Hindistan'daki muhaceret günleriyle ilgili değerli bilgiler vermektedir.

Yazar'ın üçüncü ve en çok tanınan eseri *Anayurttan Anadolu'ya* adını taşımaktadır.¹² Eser ilk defa 1981 yılında Ankara'da Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıktı. Eserin ikinci baskısı 1999 senesinde yapıldı. Eserde Kazak Türklerinin örf-adetleri ve Türkiye'ye yapılan göç geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eser, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra 1995 yılında Kazak Türkçesine çevrilerek Almatı'da yayınlandı.

Türkiye'deki Kazaklar üzerinde yapılan araştırmaların III. safhası 1980-1993 yıllarını kapsar. Bu dönemde araştırmacıların Türkiye'deki yerleşik hayata adapte olmayı başarmış göçebe Kazakların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını incelemeye ilgi duymaya başladığını görüyoruz. Bu dönemde Kazaklar, Türkiye'de geçen 30-40 yıllık süre zarfında, Kazak Türklerinin kendine has özelliklerini korumakla birlikte, yaşadıkları yeni ortama da uyum sağladıkları görülmektedir. Göç yollarında ve Pakistan ile Hindistan'da geçen sıkıntılı günlerden sonra, Türkiye'deki hayat mücadelesinde de başarı kazandılar. Kimseye yük olmadan geçimlerini temin ettiler. Özellikle ata meslekleri olan dericilikte başarı gösterdiler.

Ayrıca bu dönemde anavatandaki Kazaklar ile temaslar da başladı. 1970'li yılların ortalarından itibaren Kazakistan ile bağlantı kuruldu. Bazı Kazaklar Almatı'ya giderek, anavatanı görmek imkânına sahip oldular. Diğer taraftan Çin'in dış siyasetinde değişiklik yaparak dünyaya açılması, Türkiye'deki Kazaklara 1979 yılından itibaren Xinjiang Otonom bölgesindeki akrabalarını ziyaret etme imkanı sağladı. Böylece 1930'lı yılların sonuna doğru irtibat kesilen Çin'deki Kazaklar ile 40 yıl sonra tekrar münasebetler tesis edildi. Bu durumdan istifade eden Kazaklar 1980'li yıllarda Doğu Türkistan'daki doğdukları ve çocukluklarının geçtiği yerleri ziyaret ettiler. Uzun zaman haber alamadıkları için öldü zannettikleri anne, baba ve kardeş gibi yakın akrabalarından bazılarının halen sağ olduklarını görerek sevinç gözyaşları döktüler. Bunları Türkiye'ye davet ettiler ve Türkiye'deki diğer aile fertleriyle tanıştırdılar. Böylece Türkiye Kazakları anavatan ile sıcak bir ilişki kurdular.

Kazakların hayatındaki bu gelişmeler, İsveçli araştırmacı Ingvar Svanberg'in araştırmasına konu oldu. 1979 ile 1986 yılları arasında Türki-

(11) Halife Altay, *Estelikterim*, İstanbul 1980.

(12) Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

ye Kazakları arasında araştırma yapan Svanberg, çalışmalarını 1989 senesinde Türkiye'deki Kazak Mülteciler adıyla neşretti.¹³ Uppsala şehrinde İngilizce yayınlanan eserinde Svanberg, Türkiye Kazakları hakkında teferuatlı bilgi vermektedir. Araştırmaları sırasında Svanberg, Türkiye ve Türkiye'den çeşitli ülkelere dağılan Kazakların hepsine ulaşmaya çalıştı. İstanbul, Niğde, İzmir, Manisa gibi Kazakların yaşadığı tüm şehirleri dolaşarak Kazak yaşantısı hakkında bilgi toplayan Svanberg, Türkiye'den işçi statüsünde Avrupa'nın Almanya ve İsveç gibi ülkelere göç eden Kazaklarla da görüşmeler yaptı. Ayrıca Svanberg, çeşitli yönlerden Türkiye Kazaklarının hayatına etki yapan Tayvan'a da giderek, oradaki Türkistan Derneği yöneticileri ile yüksek tahsil yapmakta olan Türkiyeli Kazak öğrencileri ile görüştü.

Türkiye Kazakları üzerine böylesine geniş kapsamlı çalışma yürüten Svanberg, misafirperver Kazak halkı arasında araştırma yapmanın çok zor bir şey olmadığına dikkati çekmektedir. Svanberg'e göre, Türkiye Kazakları ile sıcak ilişkiler kurmanın en iyi aracı onlarla birlikte sütlü çay içmektir. Kazak Türkleri kendileri sütlü çay içmelerine rağmen, gelen yabancı misafirlere Türk usulü sütsüz çay sunarlar. Ancak, Svanberg'in tecrübesine göre, Kazaklara sütlü çay içmeyi tercih ettiğinizi söylerseniz, ev sahibinin mutluluğuna diyecek olmaz ve misafirperverliği bir kat daha artarak sizinle daha rahat konuşmaya ve hatta şakalaşmaya başlar. Ayrıca Kazakların milli yemeklerine de ilgi göstermek gerektiğine dikkat çeken Svanberg yemek seçenler ile vejeteryanların Kazaklar arasında araştırma yapamayacaklarını söylemektedir.¹⁴

Svanberg eserinde Türkiye Kazaklarının Kazakistan ile olan ilişkilerine de temas etmektedir. Kazakların bu dönemde turistik ziyaretler ile Kazakistan'a gitmeye başladıklarını vurgulayan Svanberg, bu hususta Avrupa'da yaşamakta olan Kazakların daha fazla imkanlara sahip olduklarını ifade eder. Onun ifadesine göre, bu ziyaretlerin sonucunda Türkiye Kazaklarının eline Kazak kültürüne has malzemeler, özellikle Kazak milli sazı "dombra", Kazak şarkılarının plakları ve Kazak Türkçesinde kitap ve gazeteler geçti. Bu malzeme türlerinden bir veya bir kaçını her Kazak evinde görmenin mümkün olduğunu söyleyen Svanberg, bunu Türkiye Kazakları ile Kazakistan arasındaki yoğun ilişkilerin bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Türkiye Kazaklarının liderlerinden Delilhan Canalıy'ın bu ilişkilerin artırılmasını teşvik ettiğini, çevresindekileri Kazakistan'a giderek Kazak kültürü ve ortamını yaşamaya davet ettiğini söylemektedir.¹⁵ Svanberg'in eserinin bazı kısımları Rusça'ya çevrilerek 1997 senesinde Almatı'da yayımlandı.

(13) Ingvar Svanberg, *Kazak Refugees in Turkey, A Study of Cultural Persistence and Social Change*, Uppsala 1989.

(14) A.g.e., s. 31.

(15) A.g.e., s.175-176.

III. Dönemde Türkiye Kazaklarını araştıran diğer bir araştırmacı Mark Kirchner'dir. Türk dili ve edebiyatı sahasında çalışmalar yapan Alman araştırmacı Kirchner, Türkiye Kazaklarının dil özelliklerini doktora konusu olarak araştırdı. Bu konuda Kazakçanın Fonolojisi, İstanbul'daki Kazak Mültecilerinden Kaydedilen Hikayeler Üzerinde İncelemeler adıyla bir araştırma yaptı. 1983 ve 1984 yıllarında İstanbul'a gelen Kirchner, Halife Altay, Hızırбек Gayretullah, Mansur Teyci, Zalebey Teyci, Abdülvahap Kara gibi on kadar Kazak ile yaptığı görüşmeleri teybe kaydetti.

Almanya'ya döndükten sonra bu ses kayıtları üzerinde çalışan Kirchner, bilgisayar yardımıyla Türkiye Kazaklarının ses özelliklerinin analizini yaptı. Almanya'nın Mainz Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Lars Johanson'un danışmanlığında çalışmalarını tamamlayan Kirchner'in doktora tezi 1992 senesinde iki cilt halinde yayınlandı.¹⁶

Rusça, Arapça, Farsça, Türkçe, İngilizce ve Fransızca bilen Kirchner Türkiye'deki araştırmaları sırasında Kazak Türkçesini de iyi derecede konuşacak kadar öğrendi. Onun Kazakça konuşması, Türkiye'deki bazı Kazak yaşlılarını hayrette bırakacak derecede güzeldi. Doktora çalışmaları esnasında Türkiye Kazakları arasında topladığı Kazak atasözleri ile Kazakistan'da yayınlanmış Kazak atasözleri eserleri üzerinde de çalışma yaptı. Bunlardan derlediği atasözlerini, Almanca çevirileriyle birlikte 1993 senesinde yayınladı.¹⁷ Bu eserde araştırmacı bin kadar Kazak atasözünün Almanca açıklamasını vermektedir.

Türkiye Kazakları konusunda yapılan araştırmaların IV. dönemi Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını elde etmesiyle ilişkilidir. Kazakistan ile Türkiye'deki Kazaklar arasındaki ilişkiler ancak bağımsızlıktan sonra başladı. Bağımsızlıktan önce Kazakistan'da kendi sınırları dışındaki, bilhassa Avrupa ülkelerindeki Kazaklar hakkında araştırma yapmak ve kamuoyuna bilgi vermek olağan bir vaziyet değildi.

Bu durum Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra değişti. Kazakistanlı yazarlar ile gazeteciler Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler esnasında burada yaşayan Kazaklara büyük ilgi gösterdi. Onlar arasında bulundukları sırada hissettiklerini, görüp duyduklarını Kazakistan'da gazete ve dergilerde yayınladıkları makalelerde ifade ettiler. Böylece Kazakistan kamuoyu Türkiye Kazakları ile ilgili ilk bilgileri edindiler.

Ancak bunlar bir makale ve haberin boyutları aşmayan basit bilgilerdi. Bu konuda bir Kazakistanlı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen

(16) Mark Kirchner, *Phonologie des Kasachischen, Untersuchung Anhand von Sprachaufnahmen aus der Kasachischen Exilgruppe in Istanbul*, II Band, Wiesbaden 1992.

(17) Mark Kirchner, *Sprichwörter der Kasachen*, Wiesbaden 1993.

ilk ve bugüne kadarki tek kapsamlı ilmi çalışma Gülnara Mendikulova'ya aittir. Şokan Velihanov Tarih ve Etnoloji Enstitüsünün araştırmacı olarak görev yapmakta olan Mendikulova'nın çalışması Kazak Diasporasının Tarihsel Kaderi, Doğuşu ve Gelişmesi adıyla 1997 yılında Almatı'da yayınlandı. Rusça olarak yayınlanan eser,¹⁸ araştırmacının ABD, İngiltere ve Türkiye'de yaşayan Kazaklar arasında yaptığı incelemelere dayanmaktadır. Kitap konu olarak Kazakistan dışında yaşayan bütün Kazakları kapsamakla birlikte, Türkiye'deki Kazakların sosyal ve kültürel hayatını geniş bir biçimde ele almaktadır.

Mendikulova'nın eserinde Kazaklarla yaptığı görüşmelerin yanı sıra Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yayınlanan birçok eserden de faydalandığı gözlenmektedir. Kitapta ayrıca Türkiye Kazakları ile ilgili birçok resim de yer almaktadır. Eser Kazakistan kamuoyunun Türkiye Kazakları konusunda ihtiyaç duyduğu bir çok bilgiyi ihtiva etmektedir.

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye Kazakları, Kazakistan kamuoyunun Türkiye Kazakları hakkında fazla bilgilerinin olmadığını fark etti. Bu durum Türkiyeli Kazak yazarları, Türkiye'deki Kazakları Kazakistan'a tanıtmanın gerekli olduğu düşüncesine sevk ederek, Kazak Türkçesinde eserler yazmaya teşvik etti. Bu konuda ilk adımı atan Hasan Oraltay eserini Elim-aylap Ötken Ömir (Vatan Hasretiyle Geçen Ömür) adıyla 1999 yılının Martında yayınladı.¹⁹ İstanbul'daki Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından yayınlanan eserinde Oraltay görüp işittiklerini ve kendi başından geçenlerini anlatmaktadır. Eserde Kazak Türklerinin Doğu Türkistan'da Çinlilere karşı isyanları, göç esnasında babası Alibek Hakim'in etrafında geçen hadiseler ve Türkiye'ye yerleştikten sonra yeni ülkeye uyum sağlama esnasında karşılaşılan zorluklar etraflıca konu edilmektedir. Oraltay, kitabında 1968-1995 yılları arasında 27 yıl çalıştığı Hürriyet Radyosu Kazak Servisi ile ilgili anılarına da yer vermektedir.

Türkiye Kazaklarının diğer bir yazarı Halife Altay'ın Kazak Türkçesinde kaleme aldığı Altaydan Göçen El 2000 yılında Almatı'da yayınlandı.²⁰ Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, 1992 yılından itibaren Almatı'ya yerleşen Altay, eserini, Doğu Türkistan Kazaklarının XIX. asrın sonlarıyla XX. asrın başlarında yaşamış olan Böke Batur ile başlatmaktadır. Daha sonra Doğu Türkistan'daki Kazak milli hareketleri hakkında bilgi veren Altay, Kazakların Doğu Türkistan'dan Hindistan'a Elis-han Teyci ve Zayıf Teyci liderliğinde yaptığı göçler hakkında teferruatlı

(18) G. M. Mendikulova, Istoriçeskie Sud'by Kazakhskoy Diasporı, Proiskhojdenie i Razvitie, Almatı 1997.

(19) Hasan Oraltay, Elim-aylap Ötken Ömir, İstanbul 1999.

(20) Halife Altay, Altaydan Avgan El, Almatı, 2000.

bilgiler vermektedir. Eser, Kazakların 1941-1952 yıllarında Hindistan ve Pakistan'daki muhaceret günleriyle ilgili kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin son bölümü Kazakların Türkiye'deki yaşantıları ile dernek ve vakıflarına ayrılmıştır.

2000 yılında Türkiyeli bir Kazak tarafından yazılarak Almatı'da Kazak Türkçesinde yayınlanan ikinci kitabın yazarı Delilhan Canaltay'dır. Doğu Türkistan'da 1949'da kurulan Geçici Milli Hükümetin Kazak üyesi ve Maliye Bakanı Canımhan Hacı Tilevbayoglu'nun oğlu olan Delilhan Canaltay hatırat şeklinde kaleme aldığı eser "Çetin Zaman-Zor Günler" adını taşımaktadır.²¹ Şimdilerde 80 yaşında olduğu halde İstanbul'da yaşamakta olan Delilhan Canaltay, eserinde Kazak kahramanlarından Osman Batur İslamoğlu ile ilgili bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış değerli bilgiler vermektedir. Bu açıdan ele alındığında eserin Çin'deki Kazakların yakın tarihinin bazı karanlık kalmış sayfalarına ışık tutacağı muhakkaktır.

Ayrıca İstanbul'da Güneşli semtinde 1970'li yılların başında Kazak Kenti'nin kurulmasına öncülük etmiş olan Delilhan Canaltay, eserinin son kısmında bu kentin nasıl kurulduğu konusunda çok değerli bilgiler vermektedir. Eserin en son bölümünde 30 kadar tarihi resmin yer alması kitabın değerini daha da arttırmaktadır.

Türkiye'deki Kazakların tarihi konusundaki önemli bir çalışma henüz devam etmektedir. Doğu Türkistan Kazaklarının efsanevî kahramanı Osman Batur'un yardımcısı Nurhoca (Nurgocay) Bahadır'ın anılarını ihtiva eden bu çalışma Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu tarafından yürütülmektedir. Çandarlıoğlu'nun, Nurhoca Bahadır ile, vefatından önce 1974 yılında, yaptığı uzun görüşmeleri temel alan bu çalışma, özellikle Osman Batur'un siyasî çalışmaları hakkında çok önemli bilgileri kapsamaktadır. Çalışmanın 2004 yılı içinde tamamlanıp neşredilmesi beklenmektedir.

Türkiye Kazaklarını araştırmaların IV. dönemi bitmemiştir. Bu dönem Türkiyeli ve Kazakistanlı yazar ve araştırmacıların Türkiye Kazaklarının tarihi ve kültürü doğrultusunda yapacakları araştırmalar ile devam edecektir. Çünkü bu konuda bugüne kadar yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Bu yüzden konunun gelecekte birçok araştırmacıyı cezbedeceğini tahmin edebiliriz.

(21) Delilhan Canaltay, Kıyılı Zaman – Kıyın Kunder, Almatı, 2000.